

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Анотація. Обґрунтовано сутність фінансової спроможності регіону. Розглянуто методичні підходи до її визначення.

Ключові слова: фінансова спроможність регіону, фінансова достатність регіону, фінансова дієздатність регіону, фінансова стійкість регіону.

Annotation. Essence of financial ability of the region is proved. The basic methodical approaches to determination of financial ability of region are considered.

Key words: financial ability of a region, financial sufficient of a region, financial capability of a region, financial firmness of a region.

Вступ. Здатність регіональних соціо-еколого-економічних систем ефективно функціонувати та стійко розвиватися залежить від рівня фінансової спроможності регіонів, які на сьогоднішній день різняться суттєвою галузевою, територіальною та функціональною диференціацією. Тому регіони України повинні неодмінно контролювати рівень своєї фінансової спроможності, а для цього необхідні систематичні оцінки її рівнів. Це вимагає ідентифікації тих аспектів фінансової спроможності, які є найважливішими для удосконалення функціонування економіки регіону та стимулювання економічного зростання. Таким чином, для управління економічними, соціальними й екологічними процесами на регіональному рівні важливим є визначення рівня фінансової спроможності регіону.

Як з'ясувалося на основі аналізу літературних джерел, проблема сутності, підтримки та підвищення рівня фінансової спроможності регіону є досить новою та найменш дослідженою в сучасній українській економічній науці. Із практичної точки зору це зумовлене перш за все тим, що економіка України ще тільки розбудовується як ринково орієнтована та її регіони ще не набули достатнього рівня економічної самостійності, їх фінансова політика потребує вдосконалення; а з теоретичної точки зору пояснюється складністю визначення самої категорії “фінансова спроможність”, відсутністю її цілісної оцінки та змісту, адже це поняття досить широке, оскільки охоплює конкретний фінансовий стан досліджуваного об'єкта, заданий не лише його фінансовими ресурсами, а й його потенційними можливостями, і визначається фінансовими відносинами, які виникають під час формування фінансових ресурсів та їх використання. Якщо поняття фінансової спроможності підприємства досить детально описане в науковій і навчальній літературі, то проблему визначення й оцінки фінансової здатності країни чи її регіонів забезпечувати власні потреби ще недостатньо вивчено. Труднощі у вирішенні цієї проблеми зумовлені тим, що просторова організація економіки в широкому розумінні охоплює всі питання, що пов'язані з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, територіальними відмінностями природно-ресурсного, виробничого, соціального, науково-технічного потенціалів, специфікою територіальної організації виробництва, галузевою структурою економіки та її регіональними особливостями, місцем регіону в загальнодержавному поділі праці, регіональною економічною політикою.

Тому фінансова спроможність на регіональному рівні в Україні в сучасних умовах трансформації соціально-економічних відносин визначається необхідністю теоретичного її осмислення, а також наукового обґрунтування ефективних і дієвих заходів забезпечення втілення в практику господарювання та систему управління економічних принципів та напрямків розвитку, викладених у Конституції України, Бюджетному Кодексі України, Законі України “Про місцеве самоврядування”, концепції державної регіональної політики.

Постановка завдання. Виходячи із сказаного, мету цієї роботи визначимо, як встановлення в результаті наукового дослідження сутності фінансової спроможності регіону та методичних підходів до її визначення.

Результати. Забезпечення фінансової спроможності регіону вимагає насамперед чіткої термінологічної визначеності. Стосовно категорії “фінансова спроможність” ідеться про комплекс характеристик, здатних забезпечити цілісну оцінку фінансового стану певної економічної системи, а також можливостей зміни цього стану задля забезпечення стійкого економічного зростання.

Загалом під фінансовою спроможністю мається на увазі стан і рівень забезпечення інтересів. Вона визначається власними можливостями суб’єкта. З одного боку, фінансова спроможність – це конкретний стан соціально-економічної системи, за якого вона задовольняє економічні, соціальні й екологічні потреби та задовольнятиме їх у майбутньому, а з іншого боку, фінансова спроможність – це передумова виникнення нових можливостей розвитку, забезпечення конкурентоспроможності.

Так, фінансова спроможність регіону передбачає його здатність забезпечувати гідні умови для розвитку, які базуються на можливості суб’єктів регіональних відносин спільно формувати та реалізовувати фінансову стратегію забезпечення сталого регіонального розвитку, залучати до цього процесу наявні та потенційні фінансові ресурси регіону в даному періоді для фінансування економічних, соціальних і екологічних програм розвитку, встановлювати максимальні та раціональні напрямки їх розподілу та використання.

Вважаємо, що можна виділити такі її критерії (згідно з підходами до визначення самого поняття “спроможність”, наведеного у Великому тлумачному словнику [1, с.1182]):

- 1) фінансова достатність (наявність у регіону фінансових ресурсів у обсязі, достатньому для задоволення всіх його потреб);
- 2) фінансова дієздатність (здатність регіону забезпечувати ефективне розширене самовідтворення);
- 3) фінансова стійкість (здатність регіону самостійно забезпечувати сталий розвиток за рахунок власних фінансових ресурсів).

Таким чином, кожна із вказаних вище критеріальних характеристик фінансової спроможності відображає певний суттєвий аспект цієї категорії, тобто дію однієї групи факторів на спроможність регіонального розвитку. Тим часом фінансова спроможність регіону формується під впливом їх усіх. Тому неправильно робити висновки щодо фінансової спроможності (неспроможності) лише на основі аналізу якоїсь однієї характеристики. При визначенні фінансової спроможності регіону виникає необхідність синтезу розглянутих підходів.

Отже, загалом фінансову спроможність регіону можна трактувати як його спроможність до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб регіону, забезпечення стійкого розвитку та утримування конкурентноздатності регіону.

Фактичне забезпечення фінансової спроможності потребує, по-перше, визначення пріоритетних напрямків фінансування та ефективного використання фінансових ресурсів, а по-друге, забезпечення адекватної оцінки впливу фінансової спроможності на показники рівня життя, а також розроблення методики, що дозволить комплексно оцінювати реальний рівень фінансової спроможності регіону та відстежувати його зміни.

Оцінка фінансової спроможності регіону передбачає кількісне та якісне її вимірювання. Кількісне вимірювання можна здійснювати шляхом використання статистичних даних щодо фінансового потенціалу, фінансової дієздатності та фінансової стійкості регіону. За допомогою такого вимірювання можна дослідити напрями й розміри коштів, що спрямовуються на розвиток регіону, а також найбільш загальні тенденції його забезпечення.

Перспективним підходом оцінювання фінансової спроможності є використання методики обчислення інтегрального індексу. Дана методика передбачає можливість розрахунку інтегрального показника фінансової спроможності регіону в цілому та за

окремими критеріальними характеристиками і виявлення процесів і тенденцій в основних підсистемах фінансової регіональної системи.

Практичне вирішення задачі обчислення інтегрального індексу складається з таких етапів:

1. Аналіз первинних індикаторів. Визначаються групи індикаторів і відповідні їм індикатори, за якими буде оцінюватись фінансова достатність, фінансова дієздатність і фінансова стійкість регіону та формуються матриці вихідних даних.

Увесь комплекс індикаторів, що визначають фінансову спроможність регіону, можна представити у вигляді трьох блоків, у межах яких виділяються групи індикаторів:

1) індикатори фінансової достатності:

- індикатори достатності бюджетного потенціалу регіону: середній рівень доходів місцевих бюджетів на душу населення; середній рівень видатків місцевих бюджетів на душу населення; співвідношення власних доходів і видатків місцевого бюджету; співвідношення доходів і видатків із місцевого бюджету; середній рівень податкових надходжень на душу населення в доходах місцевого бюджету; доходи Державного бюджету від регіону на душу населення; видатки Державного бюджету на території регіону на душу населення; співвідношення доходів і видатків із Державного бюджету на території регіону;

- індикатори достатності фінансового потенціалу суб'єктів господарювання регіону: частка збитків збиткових підприємств у прибутках прибуткових підприємств; фінансовий результат підприємств до оподаткування на одну особу; вартість уведених у дію нових основних засобів на душу населення; амортизаційний потенціал підприємств регіону на одну особу; власний капітал підприємств на одну особу;

- індикатори достатності фінансового потенціалу населення регіону: середньомісячна заробітна плата найманих працівників; доходи населення в розрахунку на одну особу; витрати населення в розрахунку на одну особу; депозитні вкладення населення на одну особу;

- індикатори достатності інвестиційного потенціалу регіону: інвестиції в основний капітал на душу населення; прямі іноземні інвестиції в регіон на одну особу;

- індикатори достатності кредитного потенціалу: кредити комерційних банків, надані суб'єктам господарювання в розрахунку на одну особу, кошти на рахунках підприємств, організацій населення в комерційних банках у розрахунку на одну особу;

- індикатори достатності фінансового потенціалу позабюджетних фондів: середній рівень надходжень до позабюджетних фондів на душу населення; середній рівень витрат позабюджетних фондів на душу населення; співвідношення між надходженнями та видатками позабюджетних фондів;

2) індикатори фінансової дієздатності:

- індикатори рівня інтенсифікації використання ресурсів регіону: відношення ВРП до проміжного споживання й обернений; виробіток ВРП на душу населення; відношення ВРП до основних фондів і обернений; середньодушова вартість основних фондів; частка фонду оплати праці у ВРП; співвідношення ВРП і інвестицій у вкладений капітал; рівень кредитних вкладень в економіку щодо ВРП;

- індикатори рівня соціально-економічного розвитку регіону: співвідношення середньодушових показників за регіоном до середньодушових у середньому в державі (доходів місцевого бюджету без трансфертів, видатків місцевого бюджету, кредитних вкладень, ВРП, обсягів реалізованої промислової продукції, виробництва продукції сільськогосподарства, інвестицій в основний капітал регіону, роздрібного товарообороту підприємств, середньомісячної заробітної плати, експорту, прямих іноземних інвестицій); рівень зносу основних засобів; середньодушові витрати місцевого бюджету за соціальними статтями;

- індикатори фінансової відкритості й інвестиційно-інноваційної активності регіону: співвідношення прямих іноземних інвестицій до ВРП; частка приросту обсягу

ввезених прямих іноземних інвестицій у порівнянні з вивезеними щодо їх сумарного обсягу; середньодушові внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій; загальний обсяг інноваційних витрат у розрахунку на одну особу; обсяг реалізованої інноваційної продукції в розрахунку на одну особу, покриття експортом імпорту;

3) індикатори фінансової стійкості:

- індикатори стійкості місцевого бюджету: частка власних доходів у доходах місцевого бюджету; частка трансфертів у доходах місцевого бюджету; співвідношення трансфертів і власних доходів місцевого бюджету; частка податкових доходів місцевого бюджету у власних доходах місцевого бюджету; співвідношення доходів від регіону, що вилучаються до державного бюджету, та доходів місцевого бюджету; співвідношення між обсягом податків, які збираються на території адміністративно-територіальної одиниці, та видатками відповідного місцевого бюджету;

- індикатори стійкості населення регіону: частка власних доходів населення в їх загальній сумі; частка соціальної допомоги та інших одержаних трансфертів у доходах населення; співвідношення власних доходів населення та суми одержаної ними соціальної допомоги й інших поточних трансфертів; співвідношення середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника регіону до прожиткового мінімуму; співвідношення середньодушових витрат населення в місяць до прожиткового мінімуму;

- індикатори стійкості підприємств регіону: частина майна підприємств регіону профінансована за рахунок власного капіталу; частка залучених коштів, вкладених у діяльність підприємства; частка власного капіталу у формуванні майна підприємства за рахунок власних і прирівняних до них коштів; частка довгострокових пасивів у формуванні майна підприємства за рахунок власних і прирівняних до них коштів; частина основних засобів та інших необоротних активів профінансована за рахунок зовнішніх джерел; співвідношення власного капіталу та зовнішніх джерел фінансування; співвідношення між сумою коштів, яку заборгували підприємству, та його власними борговими зобов'язаннями; частина оборотних активів, які формуються за рахунок власних засобів і довготермінових позик; співвідношення між оборотними активами та поточними зобов'язаннями.

2. Стандартизація індикаторів. Як стандарт можна використовувати досягнення найкращих значень індикаторів. Для показників-стимуляторів визначається максимальне значення ($\max x_i$), на яке діляться всі значення даного показника (x_{ij}), а для показників-дестимуляторів визначається мінімальне значення ($\min x_i$), яке ділиться на всі інші значення. В результаті отримуємо матриці стандартизованих коефіцієнтів:

$$a_{ij}^c = \frac{x_{ij}}{\max x_i}, \quad a_{ij}^d = \frac{\min x_i}{x_{ij}}, \quad (1)$$

де, a_{ij}^c і a_{ij}^d – відповідно стандартизовані показник-стимулятор і показник-дестимулятор;

x_{ij} – i -тий показник фінансового достатності, фінансової дієздатності чи фінансової стійкості j -го регіону;

$i = 1, \dots, n$ – показники, на основі яких проводиться дослідження;

$j = 1, \dots, m$ – регіони, що досліджуються.

3. Розрахунок рейтингових оцінок за окремими аспектами фінансової достатності, дієздатності та стійкості.

Всі елементи матриці стандартизованих коефіцієнтів підносяться до квадрата (a_{ij}^2). Якщо задача розв'язується з урахуванням різної ваги показників, тоді одержані квадрати множать на величину відповідних вагових коефіцієнтів (k_i), що визначають експертним шляхом. Після цього результати додаються по рядках і з одержаної суми визначається квадратний корінь:

$$R_j = \sqrt{k_1 a_{1j}^2 + k_2 a_{2j}^2 + k_3 a_{3j}^2 + \dots + k_n a_{nj}^2}. \quad (2)$$

У наших розрахунках приймаємо вагові коефіцієнти рівнозначними.

4. Ранжування регіонів відповідно до результатів рейтингової оцінки за окремими групами індикаторів. Одержані рейтингові оцінки (R_j) за окремими групами показників фінансової достатності, дієздатності та стійкості розміщуються згідно з ранжиром і визначається за ними місце кожного регіону. У результаті ранжування кожному регіону присвоюється певний ранг на основі алгоритму, відповідно до якого регіон із найвищим рівнем рейтингової оцінки фінансової достатності, дієздатності чи стійкості отримує перший ранг – перше місце в рейтингу регіонів, а регіон із найнижчим рівнем рейтингової оцінки – останнє місце.

5. Розрахунок трьох узагальнюючих індексів: індексу фінансової достатності, дієздатності та стійкості регіону:

$$I_{(X, Y, Z)} = \frac{R_{1j} + R_{2j} + \dots + R_{tj}}{t}, \quad (3)$$

де $I_{(X, Y, Z)}$ – узагальнюючий індекс фінансової достатності, дієздатності та стійкості регіону;

$R_{1j}, R_{2j}, \dots, R_{tj}$ – рейтингові оцінки фінансової достатності, фінансової дієздатності чи фінансової стійкості j -го регіону за окремими групами індикаторів;

t – кількість груп індикаторів, за якими оцінюються певні критеріальні характеристики фінансової спроможності (фінансова достатність, дієздатність і стійкість регіону).

Одержані узагальнюючі індекси фінансової достатності, дієздатності та стійкості (I_X, I_Y, I_Z) розміщуються згідно з ранжиром і визначається місце кожного регіону за фінансовою достатністю, дієздатністю та стійкістю.

6. Розрахунок інтегрального індексу фінансової спроможності регіону:

$$I = \frac{I_{Xj} + I_{Yj} + I_{Zj}}{3}, \quad (4)$$

де I – інтегральний індекс фінансової спроможності регіону;

I_{Xj} – узагальнюючий індекс фінансової достатності j -го регіону;

I_{Yj} – узагальнюючий індекс фінансової дієздатності j -го регіону;

I_{Zj} – узагальнюючий індекс фінансової стійкості j -го регіону.

7. Групування регіонів за рівнем фінансової спроможності. На цьому етапі необхідно визначити, які регіони належать до високо-, середньо- та низькофінансово спро-
мір

Камінська І. М. Методичні підходи до визначення фінансової спроможності регіону

$$r = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{g}, \quad (5)$$

де r – розмір інтервалу;

$I_{\max}$ – максимальне значення інтегрального індексу фінансової спроможності серед регіонів;

$I_{\min}$ – мінімальне значення інтегрального індексу фінансової спроможності серед регіонів;

g – кількість відокремлених груп ($g = 3$).

Індикатор, який показує межу значення інтегрального індексу фінансової спроможності регіону при порівнянні відповідних індексів, розраховується за формулою:

$$in_b = I_{\max} - r. \quad (6)$$

Якщо $in_b \leq I$, то регіон належить до категорії регіонів із високим рівнем фінансової спроможності.

Для розрахунку індикатора низькоспроможних регіонів доцільно скористатися формулою:

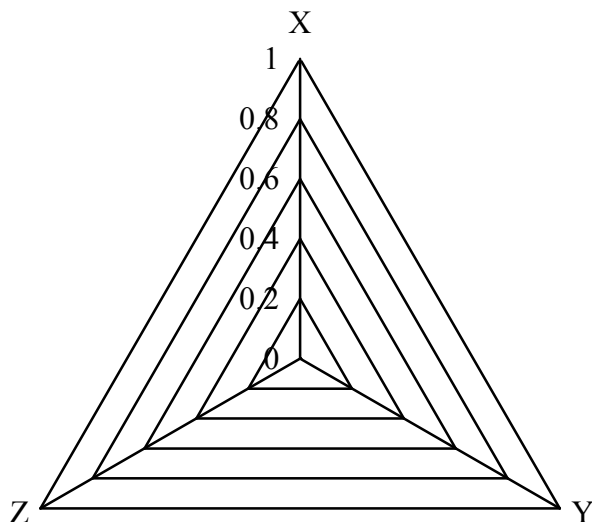
$$in_n = I_{\min} + r. \quad (7)$$

Якщо $in_n \geq I$, то регіон слід віднести до категорії регіонів із низьким рівнем фінансової спроможності. Відстань між in_n та in_v визначає групу середньоспроможних регіонів.

8. Побудова трикутника фінансової спроможності регіону, вершини якого формують вектори фінансової достатності, дієздатності та стійкості (рис.1). Визначення довжин векторів трикутника фінансової спроможності регіону відбувається шляхом нормування інтегральних індексів фінансової достатності, дієздатності та стійкості:

$$V_{(X,Y,Z)} = \frac{I_{(X,Y,Z)j}}{I_{(X,Y,Z)\max}}, \quad (8)$$

де $I_{(X,Y,Z)\max}$ – максимально можливе значення інтегрального індексу фінансової достатності, дієздатності чи стійкості, характерне для ідеального регіону.

X – вектор фінансової достатності;

Y – вектор фінансової дієздатності;

Z – вектор фінансової стійкості.

Рис. 1. Трикутник фінансової спроможності регіону.

Значення V задані таким чином, що вони знаходяться в межах від 0 до 1, причому $V=1$ притаманний для ідеального регіону, всі стандартизовані індикатори якого рівні 1, тому максимально можливі значення інтегрального показника фінансової достатності, дієздатності та стійкості безпосередньо задані кількістю груп індикаторів та кількістю самих індикаторів у кожній групі, якими характеризуються, і визначаються за формулами 2 і 3. Так, відповідно, ідеальний індекс фінансової достатності регіону (6 груп індикаторів по 8, 5, 4, 2, 2 і 3 показники) становить $I_{X\max} = (\sqrt{8} + \sqrt{5} + \sqrt{4} + \sqrt{2} + \sqrt{2} + \sqrt{3}) / 6 = 1,93750$, інтегральний індекс фінансової дієздатності регіону (3 групи індикаторів по 10, 13 і 6 показники) – $I_{Y\max} = (\sqrt{10} + \sqrt{13} + \sqrt{6}) / 3 = 3,07244$, а інтегральний індекс фінансової стійкості регіону (3 групи індикаторів по 7, 5 і 9 показників) $I_{Z\max} = (\sqrt{7} + \sqrt{5} + \sqrt{9}) / 3 = 2,62727$.

Отримані трикутники фінансової спроможності регіонів можуть мати різні довжини сторін, маючи неоднакові рівні фінансової достатності, дієздатності та стійкості, тобто наявні невідповідність у рівнях фінансової достатності, дієздатності та стійкості, що потребує відповідних дій із боку регіональних суб'єктів у напрямку досягнення збалансованості. Таким чином, для регіонів може бути притаманний: а) низький рівень фінансової спроможності за всіма критеріями; б) низький рівень фінансової спроможності

за одним із критеріїв, а за двома іншими – високий; в) низький рівень фінансової спроможності за двома критеріями, а за одним – високий; г) високий рівень фінансової спроможності за всіма критеріями.

Таким чином, у результаті графічного відображення маємо можливість порівняти фінансову спроможність регіону з ідеальним, наочно побачити відмінності в достатності фінансового потенціалу, ефективності його використання, залежності від зовнішніх джерел фінансування, а тому – здатності до стійкого фінансового розвитку, простежити, чи завжди достатність фінансових ресурсів супроводжується ефективністю їх використання та сприяє фінансовій стійкості, а також визначити втрачені можливості та запас фінансової міцності.

Висновки. Запропонований метод дає можливість порівнювати фінансову спроможність регіонів, знаходити відхилення окремих показників фінансової спроможності кожного регіону, шукати резерви росту регіонів із низьким і середнім рівнем фінансової спроможності, використовувати нові можливості розвитку.

Переваги застосування інтегрального індексу полягають у тому, що він є зручним інструментом для динамічних і регіональних порівнянь, поєднує багатоаспектні характеристики фінансової спроможності регіону. Однак недоліками методу є те, що інтегральний індекс сам собою не має реального економічного змісту й може застосовуватись лише для порівняння у просторі або часі. Тому для комплексного дослідження фінансової спроможності регіону водночас із застосуванням інтегральної оцінки варто здійснювати аналіз за системою окремих індикаторів, що даватиме повніше уявлення про досліджуване явище.

Отже, така методика визначення рівня фінансової спроможності регіону забезпечує механізм виявлення фінансових процесів, які відбуваються в регіональній фінансовій системі. Вона відкриває нові можливості використання фінансових ресурсів, залучення вітчизняних і зарубіжних інвесторів, підвищує гарантію ефективності фінансових результатів.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТР “Перун”, 2002. – 1440 с.